

Թ. Գ. ԿԱՏԱՐՅԱՆ

ՉԻԹԵՆԻ

ԵՐԵՎԱՆ — 1950

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԲՈՒՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԱՅԳԻ

Թ. Գ. ԿԱՏԱՐՅԱՆ

Ձ Ի Թ Ե Ն Ի

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1950

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԿՈՂՄԻՑ

Ձնայած իր վաղեմությանն ու մեծ արժեքին, ձիթենին ՍՍՌՄ-ում քիչ է տարածված: Այս կուլտուրան որոշ արդյունաբերական նշանակություն ունի Ղրիմում, Վրաստանում, Ադրբեջանում և, վերջին տարիներս, Թուրքմենիստանում:

Հայաստանի հյուսիսային մի շարք շրջանների (Նոյեմբերյանի, Ալավերդու, Իջևանի ու Շամշադինի) և Մեղրու շրջանի հողային ու կլիմայական պայմանները թույլ են տալիս լայն արդյունաբերական մասշտաբով աճեցնել այս բարձրարժեք պլատապտու բույսը:

Միութենական կառավարության որոշման համաձայն, 1950—1955 թվերի ընթացքում վերահիշյալ շրջաններում հիմնադրվելու են 2000 հեկտար ձիթենու այգիներ, այդ թվում 1100 հեկտար կոլխոզներում և 900 հեկտար՝ սովխոզներում: Տնկանյութ բազմացնելու նպատակով կազմակերպվում են հատուկ պետական տնկարաններ և սովխոզ-տնկարան: Հիմնադրվում են նաև կոլխոզային տնկարաններ:

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի գիտահետազոտական ինստիտուտները (Բուսաբանական ինստիտուտ, Բուսաբանական այգի, Պտղաբուծության ինստիտուտ), Հայկական ՍՍՌ Գյուղատնտեսության մինիստրության և Հայկական ՍՍՌ Զրային տնտեսության մինիստրության հետ մեկտեղ՝ 1949 թ. աշխատանքներ են տարել ռեսպուբլիկայի տարբեր շրջաններում մերձարևադարձային կուլտուրաների, այդ թվում նաև ձիթենու մշակման ու տեղավորման ուղղությամբ:

Մեր ռեսպուբլիկայի սլայմաններում ձիթենու մշակման փորձի, ինչպես նաև նրա վերաբերյալ գրականության լրիվ բացակայությունը թույլ է տալիս հստակաբար, որ այս մասնաշաղկապ գիտա-պրոպագանդային զբաղմունքի լույս ընծայումը ավելորդ չի լինի:

ՁԻԹԵՆՈՒ ԺՈՂՈՎՐԴԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ձիթենին կարևորագույն պտղատու կուլտուրա է: Նա մշակվում է կանաչավաղած վիճակում իբրև սնունդ գործածելու և, այսպես կոչված, Պրովանսի կամ ձիթենու յուղ ստանալու նպատակով օգտագործվող պտուղների համար:

Յուղի $0/0$ -ը ձիթապտղի պտղամասում (չոր քաշի մեջ) կազմում է $55-75/0$, իսկ կորիզներում՝ $12-13/0$: Բուսական ծաղում սնեցող բոլոր յուղերի համեմատությամբ Պրովանսի յուղն ունի ավելի նուրբ համ և աչքի է ընկնում իր բարձր սննդաբար հատկություններով: Պրովանսի յուղը լայն կիրառում ունի շարժանք, սարդիլներ պատրաստելու համար և լայն չափով օգտագործվում է խոհարարական գործում: Հարավային երկրներում նա լիովին փոխարինում է կենդանական յուղին:

Պրովանսի յուղը ստացվում է սառը ձևով մամլելու միջոցով: Առաջին թեթեակի սառը մամլումից ստացվում է բացարձակապես մաքուր, թափանցիկ քաղցրավուն յուղ: Առաջին մամլումից հետո տաք և ավելի ուժեղ մամլելու միջոցով մեղվածքից ստանում են կանաչավուն-դեղին երանգավորումով, կերակրի մեջ պործածվող երկրորդ և երրորդ տեսակի յուղ: Մնացուկների հետագա ուժեղ մամլման դեպքում ստացվում է, այսպես կոչված, փայտի տեխնիկական յուղ, որն օգտագործվում է օճառի արտադրության մեջ և, վերջին ժամանակներս՝ տեխնիկայում (մոտորներ յուղելու համար): Իր տեխնիկական հատկություններով նա դերազանցում է հանքային յուղերին, աչքի է ընկնում ավելի բարձր կաշտնություն ու դիմադրականությամբ փոփոխվող ջերմության պայմանների նկատմամբ:

Յուղ ստանալու ավելի կատարելագործված մեթոդը մզելու (էքստրակցիայի) մեթոդն է: Ձիթապտուղների տրորված զանգվածը խառնում են ակալիի լուծույթի հետ, տաքացնում են՝ միաժամանակ սեղմված օդ և էլեկտրական հոսանք բաց թողնելով: Յուղը վեր է բարձրանում և քամվում: Յուղ ստանալու համար

կիրառվում է նաև վակուումի մեթոդը, երբ օդի ուժեղ պոմպով յուզը հանում են ձիթապտղի շփոթից:

Պտուղները մի քիչ խափ կամ գերհասած լինելու դեպքում յուզի սրակը վառանում է, սևաթի շատ կարևոր է բերքը հավաքել իր ժամանակին:

Պրովանսի յուզը պիեռիկ մեծ նշանակություն ունի: Այն շրջաններում, որտեղ նա մասսայորեն գործածվում է, բնակչությունը կույր աղիքի բուրբոքումով (ապենդիցիտով) չի հիվանդանում: Այս ձեթը սքանչելի միջոց է քաղցին հիվանդության դեմ և շատ միա գործածելուց շարժվող ատամներին ամրացման համար:

Ժամանակակից բժշկականություն մեծ մեծ քանակությամբ Պրովանսի յուզ են նշանակում լեղաքարերի դեմ, ինչպես նաև դրսից քսելու և ներս ընդունելու համար՝ որպես փափկացնող ու ցավը մեղմացնող միջոց, որպես վերին աստիճանի նսլրը լուծողական:

Ձիթենու պտուղներից ստացված յուզը բոլոր բուսական յուղերից տարբերվում է վիտամինների առավել պարունակությամբ: Ձիթենու պտուղները կոնսերվացրած վիճակում գործ են ածվում որպես սնունդ: Նրանցից պատրաստում են աղի ու թթու բնական քներ: Խոշոր պտուղներից կանաչ, խափ վիճակում պատրաստում են պիկուլիներ:

Ձիթապտղի քուսպը մեծ կիրառում ունի որպես խոզերի կեր և արժեքավոր պարարտանյութ:

Թորելու միջոցով քուսպից կարելի է ստանալ փայտի քացախ:

Ձիթենին կարող է այգեպտուղային շերտեր ստեղծելու և կանաչադալիման նշանակություն ունենալ այն շրջաններում, որտեղ հնարավոր է աճեցնել այդ կուլտուրան:

Ձիթենու բնափայտը առավել ամուր, ծանր ու միատարր բնափայտերից մեկն է: Նոր կտրած ծառը, ինչպես և չորը, շատ լավ վառվում է: Ձիթապտղի կուրիդները վառվում են, չտալով ոչ մի տիտանոս (ուգուր): Ձիթենու բնափայտը խոտավինդ է, կանաչավուն-դեղին դույնի, կիրառվում է ամենանոսր ներգործողների (ինկրուստացիայի), ճախարակողորձական և թանկարժեք ասաղձաղորձական շինվածքների համար:

ՁԻԹԵՆՈՒ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ ԲԻՈԼՈԳԻԱՆ

Ձիթենին բազմամյա, միջակից մինչև խոշոր չափի մշտադալար պտղատու ծառ է: Ձիթապտղայինների ընտանիքից (oleaceae) ամենից ավելի զործնական նշանակություն ունի կուլտուրական ձիթենին (olea europaea Linn): Կուլտուրական ձիթենու բարձրությունը 5—6 մետր է, երբեմն էլ հասնում է 10—11 մետրի:

Ձիթենու պսակը տարածված, գնդաձև, ձվաձև կամ ձրգված ձևի է, արծաթափայլ-կանաչ խիտ սերկավորումով: Բուներ ծածկված է դորշ կեղևով, ոսոս է, ծոմոված, ծեր հոտակում սովորաբար փչակավոր: Ծյուղերը երկար են, հանդուցավոր, որոշ սորակներին՝ կախ ընկած: Ծառի կեղևը հարթ է, մսխրա-գորշ գույնի, ծեր ծառերինը՝ ավելի մուգ:

Տերեւները հակադիր են, մաշկոտ, երկարացած օվալ ձևի, ամբողջեզր, ներքևից արծաթափայլ-գորշ, խոկ վերևից մուգ-կանաչ, փայլատ: Ձիթենու տերեւները չեն թափվում, աստիճանաբար վերանորոգվում են 2—3 տարվա ընթացքում:

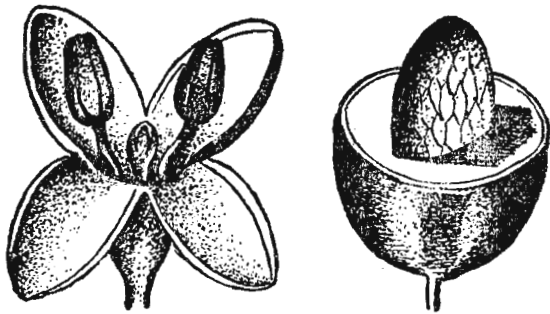
Ծաղիկները շատ մանր են, սպիտակավուն բաց-դեղինադույն երանդավորումով, երկսեռ, մոմանման, հուրանային ողկույթների ձևով տեղավորված տերեւանոթներում:

Առնչքները երկու հատ են, պսակաթերթերը չորս են, հիմքում միաձուլված:

Ծաղկում է մայիսի երկրորդ կեսին, հունիսի սկզբին: Փոշոտումը կատարվում է ծաղկափոշին քամու միջոցով տեղափոխվելով: Ձիթենու բերքատվությունը բարձրացնելու համար տնկարկներում տեղավորվում են փոշատող սորտեր: Ծաղկումն ու պտղակալումն ավելի լավ են ընթանում, երբ տեղումներ չեն լինում: Ծաղիկների փոշոտումը և սերմնաշանների հաջող դարձացումը սեղի է ունենում 20°C-ից բարձր ջերմության պայմաններում: Ձիթենու սորտերից շատերի պտուղներն ինքնափոշոտման դեպքում թերզարգացած են մնում: Այդ, այսպես կոչված, պարտենսկարպիկ պտուղները 10—15 անգամ փոքր են նորմալ պտուղներից և գործնականորեն անտեղծ են օգտագործման համար: Ձիթապտղի հասունացումն ավարտվում է ավելի ցածր ջերմության պայմաններում, քան փոշոտումը. երբ ջերմաստիճանը 0-ից իջնում է ոչ լրիվ հասունացած պտուղները

հնթարկվում են թեթև սառնամանիքների ազդեցության, որը զգալիորեն իջեցնում է նրանց որակը:

Պտուղը կորիզավոր է, ունի երկարացած օվալից մինչև կլորացած ձև, երկարությունը 2-ից մինչև 3,5 սմ, քաշը, մաստ պտղապատյանի հետ՝ 4,5—15,5 գ, գույնը մուգ-մանուշակագույնից մինչև սև, լրիվ հասունության ստադիայում՝ թխադորձ մոմե փառով:

Նկ. 1. Զիթենու ծաղիկը և պտուղը:

Կորիզը շատ պինդ է, հարթ կամ սկոռավոր մակերեսով, երկարացած օվալ ձևի, շատ հաստ պատերով:

Այս կարծր կորիզ-սերմերը մուրդու ստամոքսում լրիվ լուծվում և յուրացվում են օրդանիզմի կողմից: Նրանց վերագրում են բուժիչ հատկություններ (որպես հակաթուլթային միջոց):

Պտուղների բիոլոգիական հատուկությունը, նայած սորտին, կլիմայական պայմաններին ու ագրոտեխնիկական խնամքին, սկսվում է ծաղկելուց 4—5 ամիս անց, այսինքն՝ հոկտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին:

Բնական աճման վայրերում (Միջերկրական ծովի ափագանի անտառներում) պատահում են վայրի կամ անտառային ձիթենիներ, որոնք Նվրոպայի կուլտուրական տեսակներից տարբերվում են ավելի ուժեղ սոճով, փոքր ու կարճ ձվաձև սրածայր տերևներով, ավելի մանր, ոչ մաստ պտուղներով ու քառանիստ փշավոր ընձյուղներով: Վայրի ձիթենիները պտղաբուծության մեջ առավելապես օգտագործվում են որպես պատվաստակալներ:

Զիթենին տիպիկ ջերմասեր մերձարևադարձային բույս է. ամենից լավ աճում է այն վայրերում, որտեղ ակտիվ ջերմու-

թյունների դումարը կազմում է 3500—4000° (ակտիվ են համարվում +10°-ից բարձր ջերմությունները):

Զիթենու դարնանային հյութաշարժումն սկսվում է մարտ-ապրիլ ամիսներին: Չոր մերձարևադարձայինների համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտի Կըզըլ-Ատրեկի փորձակայանի դիտողությունների համաձայն, հորավ-տրեմտյան Թուրքմենիստանի պայմաններում ընձյուղների աճն սկսվում է մարտի երկրորդ կեսին, Ապշերոնյան թերակղզում (Ադրբեջանական ՍՍՌ)՝ ապրիլի երկրորդ կեսին:

Նայած բազմացման եղանակին և սորտին, ձիթենին սկսում է պտուղ տալ 4—10 տարեկան հասակից: Կտրոններից կամ մացառներից բազմացած յուրարմատ սնկիները սովորաբար պըտուղ են տալիս 4—6-րդ տարում, իսկ սերմերից աճած ծառերը՝ 8—10 տարեկանից (հազվադեպ՝ 7—8 տարեկանից շուտ): Պտուղներն առաջանում են միայն երկամյա ճյուղերի վրա:

Բերքահավաքը կատարվում է չոր եղանակին: Բերքատուլթյունը խիստ տատանվում է, բերքատու սորտերինը, լավ ագրոտեխնիկայի դեպքում, մեկ ծառից հասնելով մինչև 200 և ավելի կիլոգրամի: Զիթենին ամեն տարի ավելի կամ պակաս կայուն բերք է տալիս:

Զիթենին ավելի առատ պտղաբերությամբ աչքի է ընկնում 20—50 տարեկան հասակում, իսկ պտղաբեր է մինչև 150—200 տարեկան հասակը: Հորմանալի է ձիթենու երկարակեցությունը: Հունաստանում, օրինակ, քիչ չեն 2000 և ավելի տարեկան ծառերը: Զիթենու համեմատաբար հին կուլտուրայի (XII—XIII դարեր) մնացորդները պահպանվում են նաև մեզ մոտ՝ Ղրիմում, որտեղ պատահում են 400—500 տարեկան առանձին ծառեր (Մուրտուլի անվան Նիկիտսկի Պետական բուսաբանական այգի): Մոտավորապես 180—200 տարեկան մի ծառ կա Նորդորան գյուղում (Ադրբեջանական ՍՍՌ):

Զիթենին ամենացրտադիմացկուն մերձարևադարձային կուլտուրաներից մեկն է: Նայած սորտին, կլիմայական ու հողային պայմաններին, մշտական տեխնիկայի եղանակներին, չափահաս ձիթենիներն ընդունակ են առանց ռիզիկոս ձյունների տանել մինչև —18°C կարճատև սառնամանիքները: Կիրովաբադում (Ադրբեջանական ՍՍՌ) կան բազմամյա ծառեր, որոնք առանց զգալի ձյանների զիմացել են —22°-ին:

Թեև երիտասարդ ծառերը (մանավանդ միամյա ընձյուղ-

ները) ավելի են դժգոյուն ջերմաստիճանի իջնելուն, բայց և այնպես Նոյեմբերյանի շրջանում (Այրումի սովորող-տնկարան) 1949—1950 թ. ձմռան —17,5° բացարձակ մինիմումի պայմաններում, կտրոններից ստացված միամյա ընձյուղները ծածկված լինելով միայն փայտյա վահանակներով՝ ձմեռն անցկացրին առանց վնասվածքների: Զերմաստիճանի այդպիսի նվազումներին ձիթենին զիմանում է, եթե ցրտերն աշնանից սկսվում են աստիճանաբար, առանց ջերմաստիճանի խիստ տատանումների:

Ձիթենու նորմալ աճման և պտղաբերության համար անհրաժեշտ է շոգ, երկարատև ամառ, չափավոր, առանց սառնամանիքների, աստիճանաբար ցրտացող աշուն:

Ձիթենու արմատային սիստեմի բնույթն ու տիպը կախված է աճման պայմաններից: Խիստ խոնավ հող ունեցող ցածրադիր վայրերում և ոչ խոր գրունտներում ձիթենին տալիս է մակերեսային արմատային սիստեմ: Խորը, թեթև, արգավանդ հողերում, ընդհակառակը, գոյանում է հարուստ լինջավոր արմատային սիստեմ:

Սերմերից ստացված ծառերի արմատներն ավելի զորեղ ու հավասարաչափ են զարդանում:

Ձիթենին գերազանցում է չափավոր խոնավ կամ չոր կլիմա: Սիրում է առատ լույս: Ձիթենին թեև շատ երաշտադիմացկուն կուլտուրա է, բայց այն շրջաններում, որտեղ տեղումների քանակը տարեկան 500 մմ-ից չի անցնում, այգիների սոռգումը վեգետացիոն ժամանակաշրջանում պարտադիր է: Իսկ մեծ քանակությամբ տեղումներով խոնավ կլիման (1000—1200 մմ և ավելի), մանավանդ, երբ տեղումները հաճախ են լինում վեգետացիոն շրջանում, ֆնասակար ազդեցություն է ունենում բույսերի պտղաբերության վրա և նպաստում է սնկային հիվանդությունների զարգացմանը:

ՁԻԹԵՆՈՒ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՆ ՄԻՆԶՈՒՆՎՈԼՈՒՅԻՈՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՎ ՍՍՌՄ-ՈՒՄ

Մեր թվականությունից դեռևս մի քանի հազար տարի առաջ ձիթենին հայտնի էր Մերձավոր Արևելքում և Միջերկրական ծովի ավազանի ելևըներում:

Ներկայումս, այնպիսի երկրներում, ինչպես Հունաստանում, Ալժիրում, Թունիսում, Իսպանիայում, Պորտուգալիայում,

Պաղեստինում և այլն, ձիթենին հանդիսանում է պարենային հիմնական կուլտուրաներից մեկը, որը տալիս է լավագույն բուսական յուղ: Ամբողջ աշխարհում նա դրադեցնում է ավելի քան 5 միլիոն հեկտար տարածություն: Համեմատաբար ոչ մեծ չափերով ձիթենու տնկարկներ կան նաև ՍՍՌՄ-ում և մի քանի այլ երկրներում (Աֆղանիստան, Իրան, Ճապոնիա և այլն):

ՍՍՌՄ-ի տերիտորիայում (Արևելյան Անդրկովկաս, Կովկասի Սեծովյան ափը, Ղրիմ) ձիթենին ունի բազմադարյան վաղեմություն: Աղբրեջանում, օրինակ, ձիթենին մշակվում էր մինչև մեր թվարկությունը: Հին հույն աշխարհագրագետ Ստրաբոնը Կուր գետի ավազանը նկարագրելիս նշում է՝ «Այս ամբողջ երկիրը լիքն է ընառնի մշտապես ծաղկող ծառերի պտուղներով և նույնիսկ ձիթապտուղ է արտադրում»:

Ըստ պատմական տվյալների՝ ձիթենին Ղրիմ է բերվել դեռևս հին հունական գաղութարարների ժամանակներից: Այսպիսով, Սովետական Միության հարավային շրջաններում ձիթենու մշակումը պետք է գիտել որպես հին, հազարամյակներ զոյսթյուն ունեցող կուլտուրայի վերականգնում, ընդարձակում և բարելավում:

Ներկայումս ձիթենու այգիներ կան Վրացական, Ադրբեջանական, Թուրքմենական ՍՍՌ-ներում և Ղրիմում:

ՍՍՌՄ-ում ձիթենու ամենամեծ այգին (մատավորտպես 4000 ծառ) գտնվում է Արխազական ԱՍՄ-ի Ախալի Աֆոնի սովխոտում:

1938—1939 թ.թ. հաշվառման տվյալների համաձայն, Ղրիմում աճում է մինչև 35,000 ձիթենի: Ձիթենու հատուկ սովխոտներ են կազմակերպված Ադրբեջանական և Թուրքմենական ՍՍՌ-ներում:

Ձիթենու տարածությունն առաջիկա տարիների ընթացքում Ադրբեջանական ՍՍՌ-ում հասցվելու է մինչև 3000, Ղրիմում՝ մինչև 7000 հեկտարի: Ձիթենին հետագա զարգացում կըստանա Վրացական ՍՍՌ-ում (Կախեթիա):

Ձիթենին տարածման մեծ հեռանկարներ ունի Հայկական ՍՍՌ-ում: Առանձնապես՝ բարենպաստ են Նոյեմբերյանի, Ալավերդու և Իջևանի շրջանները: Նոյեմբերյանի շրջանում, Կոնսերվատորեստի սիստեմում, ձիթենու հատուկ սովխոտ է կազմակերպված:

Սովետական Միության տերիտորիայում ձիթենու բազմադարյան մշակումը թույլ տվեց գիտա-հետազոտական հիմնարկներին և ամենից առաջ, Մոլոտովի անվան Նիկիտսկի Պետական Բուսաբանական այգուն, Բազմամյա տունկերի Ազրբեջանական գիտա-հետազոտական ինստիտուտին, Չոր մերձարևադարձայինների Համամիութենական գիտա-հետազոտական ինստիտուտին բազմակողմանիորեն ուսումնասիրել մեզ մոտ աճած ձիթենու ասորտիմենտը և նրանցից լավագույններն առանձնացնել արդյունաբերական բազմացման համար:

Մասրե բերվում են ձիթենու այն լավագույն սորտերի բնութագրերը, որոնք մշակվում են ՍՄՄ-ի տարրեր շրջաններում:

Սորտ № 172.— Առանձնացված է Նիկիտսկի Բուսաբանական այգու կողմից Ղրիմի հարավային ափի ձիթենու տնկարկների մեջ: Պտուղը միջին մեծությամբ է, օվալ-կլորավուն, բայց սրբարտահայտված կողավորումով: Դույնը դեղին սև է, խիտ դասավորված մանր սպիտակ կետերով, փայլուն, համարյա առանց մոմե փառի: Պտուղները երկար պտղակոթուններով մեկական դասավորված են ճյուղերի վրա: Կորիզը քիչ ասիմետրիկ է, օվալ-ղլանաձև, սրբարտահայտված կտույտով:

Պտուղները պիտանի են կանսերվացման համար: Այս սորտը շատ բերքատու է, ցրտադիմացկուն, ուշ հասունացող:

Սորտ Նիկիտսկի № 1. Այս սորտը հուլյնական առանձնացված է Նիկիտսկի Բուսաբանական այգու կողմից իր պլանտացիաներից: Այգու տնկաբաններում կա այդ սորտի 400—500 տարեկան պտղատու մի ծառ: Պտուղը միջին մեծությամբ է, ձևը կլորավուն, կտրված հիմքով, դադաթը կլորավուն-սրված:

Պտուղը բացահայտ ասիմետրիկ է: Պտուղները սև են, պտղամիսը բաց մանրշակագույն, կորիզի մոտ՝ բաց դեղնագույն: Պտուղները երկար պտղակոթուններով մեկական դասավորված են ճյուղերի վրա: Կորիզները խոր ակոսներով: Վաղ է հասունանում: Պիտանի է աղ զնելու համար, հասուն վիճակում կարելի է օգտագործել յուղ ստանալու նպատակով: Բերքատու է, ցրտադիմացկուն:

Սորտ Նիկիտսկի № 2.— Առանձնացված է Նիկիտսկի Բուսաբանական այգու կողմից Ղրիմի հարավային ափի տնկարաններից:

Նկ. 2. Սորտ «Նիկիտսկի» № 172 — ճյուղը՝ պտուղներով:

Նկ. 3. Սորտ «Նիկիտսկի» № 1—հյուսիս, պտուղներով:

Նկ. 4. Սորտ «Նիկիտսկի» № 2—հյուսիս, պտուղներով:

բուս: Պտուղները խոշոր են, օվալ-երկարացած, ասիմետրիկ-Գազաթի վրա լավ նկատելի է մի փոքր բթացած քթիկը, հիմքը՝ կլորացած-կտրված: Պտուղները նստած են մեկական, մուգ-մանուշակագույն են, զրեթե սև, խիտ մոմե փառով: փափուկ մասը բաց դեղնագույն է, մաշկի մոտ թեթևակի մանուշակագույն երանգավորումով: Պտղակոթունը միջին երկարությամբ է: Կորիզը հիմքի մոտ մի փոքր նեղանում է, ամենամեծ տրամագծով դադարի մոտ է: Քթիկը երկար է, սուր, մի քիչ կորացած: Պտուղները պիտանի են կոնսերվացման և աղ դնելու համար, իսկ հասուն վիճակում՝ յուղ հանելու: Այս սորտը բերքատու է, ուշահաս, գրտագիմացկուն:

Սորտ Ասկարան — Խաղաղական ծագում ունի: Ղրիմում մշակվում է 1916 թվից: Պտուղները շատ խոշոր են, բնորոշվում են կորիզների շատ ձեռնառու կշռային հարաբերակցությամբ պտղամասի նկատմամբ:

Չվածե է, կլորավուն հիմքով, մի փոքր սլաված դադարով: Մուգ-շագանակագույն է: Պտղամիսը սպիտակ, բաց դեղնագույն երանգավորումով, մաշկի մոտ մանուշակագույն: Պտուղները մեկական դառավորված են երկար պտղակոթունների վրա: Կորիզը երկարավուն-ձվածե, դադարի մոտ ամենամեծ տրամագծով, աննստաչափ: դադարի մոտ սուր ծայրով: Այս սորտը բերքատու է, անհավասարաչափ և ուշ է հասունանում:

Սորտ Կոբեջիելո. — Խաղաղական ծագում ունի, Ղրիմում մշակվում է 1898 թվից: Պտուղները միջին մեծությամբ են, երկարավուն-օվալ, գույնը համարյա սև, հասունանալու ժամանակ սակավ նկատելի մանր սպիտակ կեանքով: Պտղամիսը մաշկի մոտ բաց-մանուշակագույն է, իսկ կորիզի մոտ՝ բաց-դեղնավուն: Պտուղներն ունեն շատ կարճ կոթուններ և 3—5 ական լամբով տեղավորված են ճյուղերի վրա: Կորիզը հարթ է, երկարավուն-օվալ ձևի: Այս սորտը պիտանի է միայն Պրովանսի յուղ ստանալու համար (շատ դառն է): Միշտ և բարձր բերք է տալիս: Դիմացկուն է ձիթենու ցեցի գեմ: Մեծ քանակությամբ Պրովանսի յուղ է պարունակում:

Հայնորեն բազմացնելու համար հանձնարարվող ստորտիմենտի մեջ են մտնում նաև Բակինսկի № 17, 25 և 68, Բուզովինսկի և Տրիլիսկի տեղական սորտերը: Սովետական Միության տարբեր շրջաններում ակյիմատիզացված սորտերից՝ Սանտա-Կատերինա, Մանգանիլո, Սեալանո, Ադոստինո և Միսսինո, Դելամադոննա, Դալմատիկա, Տոսսիյսկայա:

Ձիթենու մշակման պրակտիկայում կիրառվում են բազմացման շատ եղանակներ՝ սերմերով (ինչպես յուրաքանչյուր, այնպես և պատվաստումով կամ աչքապատվաստումով՝ հետագա ազնվացմամբ), կտրոններով կամ արմատային մացառներով ու անդալիսով, տրմատների կլորոններով, բնի հիմքի մոտ գոյացող ծառերունդներով և այլն:

Վերջին տարիները կիրառվում է, մանավանդ Ադրբեջանական ՍՍՌ-ում, ձիթենու բազմացումը կանաչ կտրոններով: Արմատակալումն արագացնելու և ուժեղացնելու նպատակով օգտագործում են խթանող նյութեր (հետերոաուքսին և այլն):

Ա) ՅՈՒՐԱՐՄԱՏ ՏՆԿԻՆԵՐԻ ԱՃԵՑՈՒՄԸ

Յուրարմատ տնկիներ ստանալու համար առավել տարածված եղանակը ձիթենու՝ կտրոններով բազմացումն է: Ձիթենին կտրոններով բազմացնելու դեպքում սովորաբար օգտագործվում են 2—4 տարեկան չիվերը, որոնց հաստությունը տրամագիծը հավասար է 1,5—2,5 սմ և ավելի, երկարությունը՝ 20—25 սմ: Այսպիսի ընձյուղները, նայած սորտին ու աճեցման պայմաններին, տալիս են 80—40% արմատակալում: Միամյա ընձյուղների արմատակալումը 20%֊ից չի անցնում:

Արդյունաբերական ստորտիմենտում ընդունված մայր ծառերի սակավության պատճառով բազմամյա կտրոններով բազմացումը

Նկ. 5. Ձիթենու արմատակալած կտրոնը և սերմատուները:

մացումն զգալիորեն սահմանափակ է, քանի որ լրիվ հասուն ծառից միաժամանակ կարելի է կտրել ոչ ավելի, քան 150—200 ստանդարտ կտրոն:

Փորձնական հիմնարկների կողմից հաստատված է ձիթենու բազմացման հնարավորությունը կիսափայտացած կանաչ կլոններով, որոնց արմատակալման տոկոսը, այսպես կոչված, աճման նյութեր կիրառելու դեպքում (հետերոաուքսին $0,01\%$ խտությամբ, 24 ժամ տեղումնությամբ) հասնում է $75—40\%$ -ի: Կանաչ կտրոններով բազմացումն զգալի չափով վերացնում է տնկանյութի պակասությունը:

Կտրոնների արմատակալումը (կալուսի գոյացումը, կտրվածքների տեղերի առողջացումը) առավել սկսվել կերպով տեղի է ունենում $20—25^\circ \text{C}$ -ում, հողի շատ թե քիչ հավասարաչափ խոնավացման և նրա մեջ բավականաչափ օդ թափանցելու պայմաններում:

Կտրոնները սովորաբար պատրաստում են աշնանից կամ ձմռան սկզբին, բերքահավաքից հետո, բայց ավելի լավ է պատրաստել զարնանը՝ մարտին, տնկելուց կամ սերիչ տեղ ուղարկելուց անմիջապես առաջ, որպեսզի հնարավոր լինի խոստովել սառը, խոնավ խրամատներում երկար պահելուց: Այն մայր ծառերը, որոնցից կտրոններ են վերցնում, պետք է լինեն լավ աճած, առողջ ու բերքատու: Դերադասելի է կտրոններով բազմացնել անբարենպաստ պայմանների, ամենից առաջ սառնամանիքների նկատմամբ կայուն արժեքներ ստրտելը:

Կտրված կտրոնները մաքրում են կողքերի շիվերից ու տերևներից, $30—50$ -ական հատ կապում են փնջերով ու պիտակավորում: Պատրաստելու պահին չորանալուց խոստովելու համար կտրոնները դարսում են սովորոտ տեղ ու ծածկում (խսիրով, ճիլոպով, ծղոտով և այլն):

Հեռավոր տարածություններ տեղափոխելու դեպքում կլոնները փաթաթում են (ծղոտով, մամուռով և կարում խսիրի մեջ):

Նշանակված տեղը հասցրած կտրոնները մինչև տնկելը տնկարանում թաղում են բաց հողում (գարնանը) կամ հատուկ ջենքերում (աշնանը)՝ խոնավ, փխրուն, թեթև, ավազոտ հողի կամ ավազի մեջ:

Թաղելու համար փորում են հատուկ խրամատներ և կլոններն ուղղաձիգ դիրքով դարսում են աչքերը դեպի վեր ու

խնամքով ծածկում ավազով կամ թեթև հողով: Ավազը (հողը) պետք է սերտորեն հպվի կտրոնին, որպեսզի վերջինս չփափ: Ծածկող հողը կամ ավազը պետք է կտրոնների վերևի ծայրից 5 սմ բարձր լինի: Այն հողը, որտեղ թաղված են կտրոնները, պետք է պահվի խոնավ, բայց ոչ գերխոնավ վիճակում, քանի որ պահելու ժամանակաշրջանում շատ խոնավությունից կտրոնները փտում են:

Տնկելուց առաջ, կտրոնի ներքևի ծայրին, քնած աչքի անմիջապես տակը, այգեգործական սուր դանակով մի քանի թեք կտրվածքներ են անում:

Կտրոնները տնկում են մարտի երկրորդ կեսին, ապրիլի սկզբին: Կտրոնները տնկում են մի փոքր թեք դիրքով, հողի մեջ թաղելով նրանց սմբողջ երկարություն $\frac{4}{5}—\frac{5}{6}$ մասը:

Ավելի լավ է կտրոնները նախապես տնկել մարգերի մեջ, շարքը շարքից $40—50$ սմ, իսկ շարքամեջերում բույսը բույսից $15—20$ սմ հեռավորությամբ: Տնկում են լարով, ցցիկներով արած փոսերում: Յցիկի դոյադրած անցքի հառակին լցնում են փոքր քանակությամբ փխրուն հող կամ կիր (գատարկություններ ստեղծելուց և բորբոսի գոյացումից խոստովելու նպատակով): Ոչ մի դեպքում չի կարելի գոմաղբ տալ: Միամյա արմատակալած կտրոնները մի տարուց հետո տեղափոխվում են վարժարան:

Կտրոնները կարելի է նաև անմիջականորեն վարժարան տեղափոխել (առանց մարդերի մեջ տնկելու): Այս դեպքում տնկում են շարքերում $20—25$ սմ, իսկ շարքամեջերում 90 սմ հեռավորությամբ: Այո ձևով տնկված նյութը ստանդարտ չափերի կարող է հասնել երեք տարվա ընթացքում, իսկ վարժարանում տնկելու դեպքում մարգերում արմատակալած կտրոնները սովորաբար ստանդարտ չափերի են հասնում չորս տարում:

Արմատակալման համար պահանջվող բոլոր պայմանների պահպանման դեպքում կպած բույսերի տոկոսը կազմում է $65—80$:

Տնկում են կատարում են խոնավ հողում: Կտրոնները տեղափոխելուց հետո նրանք ջրվում են շարքերի երկայնությամբ անցկացրած աղոռներով:

Յուրաքանչյուր բույսեր ստանալու համար կարող են օգտագործվել նաև $4—8$ տարեկան ճյուղերի $10—12$ սմ երկարություն և $2—6$ սմ հաստություն ունեցող կտրոնները (բազմամյա ծառի խառնած պսակը ձևավորելու և երիտասարդացնելու ժա-

մանակ ստացվածները): Գարնանը (երբ ծառերի ձևավորման ժամանակ կատարվում է նրանց երիտասարդացումը), մարտի երկրորդ կեսին կամ ապրիլի սկզբին այս կտրոնները հորիզոնական ձևով դրվում են 10—15 սմ լայնություներ և խորություն ունեցող ակոսների մեջ, շարքերում 15 սմ, շարքամեջերում 45—50 սմ հեռավորություն վրա (իսկ մեծենայացրած մշակման դեպքում մինչև 70 սմ): Կտրոնների վրա 10—15 սմ հաստությամբ ավաղ կամ փերուներ հող են լցնում, որից հետո խնամքով ջրում են:

25—40 օրից հետո, տեղափոխված կտրոնների քնած բողբոջներից երեան են դալիս մի քանի ընձյուղներ (3—5 և ավելի), իսկ 5—6 ամիս անց, աշնան մոտերքը, այդ ընձյուղների հիմքերի մոտ կամ ստորին հանգույցից մայրական կտրոններից բաժանվելու տեղերում սեփական արմատային սխտեմ է զարգանում:

Տնկելուց մի տարի անց, բույսը այս ընձյուղները արդեն եղած արմատների հետ, սուր դանակով կտրվում են հենց հիմքի մոտ և տեղափոխվում տնկարան — վարժարան: Այսպիսի կտրոնները տալիս են համարյա 100% արմատակույտ: Կարելի է վարվել նաև հետևյալ կերպ. արմատ ունեցող ընձյուղներն աշնանը տնկում են ջերմոցում, սննդաբար հողի մեջ, արմատակալող կտրոնները (отростки) նույնպես տեղափոխում են ջերմոց կամ ջերմատուն ավազով լցված ստիլաժների վրա:

Արմատներ ունեցող ընձյուղներ տնկելիս նրանց վերելկը մասը $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ -ի չափով կարճացվում է (արմատների սկզբը նակներով շիվերի վրա թողնվում է միայն 1—2 զույգ տերև):

Աշնան ու ձմռան 4—5 ամսվա ընթացքում տեղափոխված ընձյուղները պահվում են 15—18° ջերմության մեջ (արմատների սկզբնակներով շիվերը պետք է պահվեն 20-ից 25° ջերմության պայմաններում):

Քնած (չբացված) բողբոջներից նոր ընձյուղներ ստանալու նպատակով շիվերը մայր կտրոններից հեռացնելուց հետո նորից տեղավորվում են տնկարանում:

Մեկ մայր կտրոնից կարելի է ստանալ երկու տասնյակ և ավելի բույսեր:

Արմատակալած ընձյուղները հաջորդ տարվա գարնանը տեղափոխվում են տնկարան (վարժարան):

Յուրաքանչյուր բույսեր կարելի է ստանալ նաև ձիթենին

արմատային շիվով բազմացնելու դեպքում: Այս նպատակի համար օգտագործվում են բնի հիմքին մոտ և բնին կպած ու մակերեսից մոտիկ դասավորված հաստ արմատների հատվածներում երեան եկած մացառային ընձյուղները: Մացառների երեկման գալստն նպաստում են լավ խնամքը, ջրերն ու պարարտացումը:

Մացառով բազմացնելիս պետք է վերցնել հայտնի սորտերի յուրաքանչյուր ծառերի ընձյուղները և ոչ թե վայրակային շիվը:

Ընձյուղներ ստանալու համար ընտրված մայր ծառերը պետք է լինեն սոռոզի, լավ զարգացած, բերքատու և ցրտադիմացկուն:

Տնկելուց մի տարի տեղի մայր ծառերի բնի շուրջը փորում են, պարարտացնում, ջրում և մացառները նոսրացնում (հեռացնում են թուլերը, փասվածները, ծովածները): Մայր ծառը մի նվազում կարող է տալ մինչև 25—30 շիվ:

Հաջորդ տարվա գարնանը կամ աշնանը (ավելի լավ է գարնանը) ընտրում են մայր ծառի շուրջը հավասարաչափ դասավորված, լավ զարգացած 1—3 տարեկան ընձյուղները (հիմքի մոտ 1—3 սմ տրամագիծ ունեցողները), 25—30 սմ բարձրության վրա մաքրում են կողքերի ընձյուղներից ու տերևներին: Դրանից բարձր ճյուղավորումները ծերատում են: Ընձյուղի հիմքից 5—10 սմ բարձրության վրա, այդպիսով դասավորված կտրում են 1—3 սմ լայնությամբ կեղևի օղ ու բոլորովին հեռացնում. որքան մեծ և ուժեղ է ընձյուղը, այնքան լայն է արվում օղը:

Օղավորումից հետո բոլոր մացառների բուլը լցվում է 5—10 սմ հաստության խոնավ հողի շերտով: Անդալիսների հետագա խնամքն այն է, որ մայր ծառը և, մանավանդ, բկերը պահվում են չափավոր խոնավ վիճակում: Այդ նպատակի համար հանձնարարվում է բուլից արված մասը մուլչավորել (հողը ծածկել թափված տերևներով և բուսական այլ մնացորդներով): Խնչպես գերխոնավությունը, այնպես էլ հողի գերչորացումը բացասաբար են անդրադառնում շիվերի արմատակալման վրա:

Օղավորված ընձյուղները արմատակալումն սկսվում է 30—45 օրից հետո, իսկ երբեմն էլ 2 ամիս անց և շարունակվում է ամբողջ վեգետացիոն ժամանակաշրջանում: Արմատակալած ընձյուղները (մացառները) մայր ծառից բաժանվում են 8—12 ամիս անց և տեղափոխվում տնկարան (վարժարան): Տեղափո-

խելու ժամանակ, ըստ հնարավորության, պետք է արմատի վրայի հողագույձը պահել:

Վարժարան փոխադրված—արմատակալած անդալիսների վերերկրյա մասը ձևավորվում է, նոսրացվում, հեռացվում են ավելորդ ճյուղավորումները, իսկ մնացած ընձյուղները կարճացվում են $\frac{1}{3}$ -ով: Այս եղանակով բաղմացնելու դեպքում անդալիսները համարյա 100%-ով արմատակալում են:

Յուրաքանչյուր բույսեր ստանալու նպատակով ձիթենին բաղմացնելու դեպքում (կարոններով, կտրոններով, արմատային մացառներով և այլն) սատնդարտ տնկիներ կարելի է աճեցնել 3—4 տարում:

Բ) ՏՆԿԱՐԱՆԻ ՀՈՂԱՄԱՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տնկարանի համար հատկացվելիք հողամասը պետք է լինի քամիներից պաշտպանված տեղում: Հողամասը պետք է լինի հարթ կամ մի փոքր թեքությամբ ունենա (2—4°): Լավագույն համարվում են միջին խտությամբ, թեթև, ավաղախառն ու հեշտությամբ տաքացող հողերը. բայց դրա հետ միաժամանակ նրանք բավականաչափ կուպակցված պետք է լինեն, որպեսզի մարգերից դարձյալ տեղափոխելու դահին արմատների զանգվածի մոտ հողի գույձ գոյանա: Հողում կիր լինելը դրական գործոն է և նպաստում է կտրոնների ավելի արագ արմատակալմանը:

Ոչ մի դեպքում չի կարելի տնկարանի համար ծանր կավային հող ունեցող հողամաս հատկացնել, որը նպաստում է ջրի կանգ առնելուն: Այդպիսի հողամասերում նկատվում է կտրոնների մասսայական փտում և ոչնչացում:

Հողամասը ապահովված պետք է լինի բավականաչափ ոռոգելու ջրով:

Կտրոններով բաղմացնելու համար տնկարանին հատկացված հողամասում պետք է կատարել 75—80 սմ խորությամբ պլանտաժ, որից հետո մաքրել քարերից, հավասարեցնել և հատակադժել:

Տնկարանի հողամասը բաժանվում է դաշտերի, որոնց թիվն ու մեծությունը կախված է տնկարանի տարածությունից: Բաժանելու ժամանակ նշվում են ճանապարհները, հողմապաշտպան շերտերի հիմնադրման և ոռոգման առուների տեղերը:

Շարքերով մշակելու դեպքում առանձնացվում են կվարտալներ՝ յուրաքանչյուրը 250 քառ. մետր տարածությամբ,

նրանց միջև թողնելով բանուկ ճանապարհներին ուղղահայաց ոտքի ճանապարհներ: Մարգերով մշակելու դեպքում կվարտալներն իրենց հերթին բաժանվում են 30—35 սմ լայնությամբ արահետներով: Մարգերի երկարությունը պետք է լինի 10—20 մետր:

Գ) ՍԵՐՄԵՆՅՈՆ ԵՎ ՊԱՏՎԱՍՏՎԱԾ ՏՆԿԻՆԵՐԻ ԱՃԵՑՈՒՄԸ

Ի տարբերություն կտրոնային բաղմացումից, ձիթենին պատվաստակալներով բաղմացնելու դեպքում ստանդարտ տնկիներ ստացվում են միայն 4—5 տարում:

Ձնայած դրան, ձիթենու բաղմացման ամենատարածված և գործնականորեն էֆեկտավոր միջոցներից մեկը հանդիսանում է սերմնային բաղմացումը՝ նրա հետագա ազնվացումով:

Սերմնային բաղմացման դեպքում ստացվում են ավելի երկարակյաց, բերքատու, կլիմայական և էկոլոգիական այլ անբարենպաստ պայմաններին ավելի հեշտությամբ դիմացող բույսեր:

Ձիթենու մշակման հիմնական երկրներում որպես պատվաստակալ օգտագործվում է վայրի ձիթենին: Կուլտուրական ձիթենուց նա տարբերվում է ավելի մանր, սակավամիս պտուղներով ու երկարավուն-ձվաձև տերևներով: Վայրի ձիթենին շատ երաշտադիմացկուն է:

Մեզ մոտ՝ ՍՍՌՄ-ում, որպես պատվաստակալ օգտագործվում են ձիթենու կլիմայավարժված կուլտուրական սորտերը: Ձիթենու տեղական սորտերը, մյուսների համեմատությամբ, աչքի են ընկնում ավելի բարձր ցրտադիմացկունությամբ:

Որպես մայր-սերմացու պատվաստակալներ ընտրում են ցրտադիմացկուն, լավ աճած, կայուն պտղավետություն ունեցող, առողջ, բարձր բերքատու և հիվանդությունների նկատմամբ դիմացկուն սորտերն ու ծառերը: Ձիթենու սերմերը մթերում են աշնանը (հոկտեմբեր—դեկտեմբեր ամիսներին), լրիվ հասունության շրջանում, երբ պտուղներն ընդունում են իրենց հատուկ սև կամ մանուշակագույն գունավորում: Խակ պտուղները ծլունակության ավելի ցածր տեղում են տալիս:

Հավաքելուց հետո պտուղները դասավորվում են հողմահարվող շենքում և 1—2 շաբաթ թառամեցնում: Այնուհետև պտղամսից մաքրելու համար ջրի մեջ տրորում են խոշորահատիկ ավազով: Մաքրած ու լվացած կորիզները չորացնում և մինչև

Նախադրանքային մշակումը պահում են սառը, լավ օդափոխվող շենքում:

Շլուճն արագացնելու նպատակով ձիթենու սերմերը, մինչև ցանելը, նախապես պետք է մշակվեն: Առանց նախնական մշակման ցանված սերմերը միահավասար չեն ծլում, նրանց ծիրերը երևան են գալիս 8—12, նույնիսկ 18 և ավելի ամիսներ ընթացքում:

Ձիթենու ծլելու պրոցեսն ամենից լավ տեղի է ունենում 18—20° ջերմության մեջ: Ավելի ցածր և ավելի բարձր ջերմաստիճաններում կորիզների ծլումը դանդաղում, իսկ հետո բոլորովին դադարում է:

Տնկարանում ցանված ձիթենու կորիզների շատ դանդաղ ծլելու պատճառները պայմանավորված են նրանով, որ այնտեղ դժվար է պահել ծլելու լավագույն պայմանները: Ուստի ձիթենու կորիզները, սովորաբար, ցանվում են ջերմոցներում կամ տաք ջերմատներում (դեկտեմբերին կամ հունվարին), որտեղ ձմեռվա ընթացքում կարող են ստեղծվել սերմերը լավ ծլելու անհրաժեշտ պայմաններ:

Կորիզապատուղը (պինդ պատյանը), որի ներսում փակված է ձիթենու սերմը, կասեցնում է օդի ու խոնավության թափանցումը դեպի սերմը, առանց որոնց սերմը չի ծլում: Ուստի պտղապատյանի փափուկ մասը հեռացնելուց հետո, մեխանիկական կամ քիմիական միջոցով խախտում են կորիզի պինդ պատերը և պայմաններ ստեղծում, որպեսզի օդն ու խոնավությունը ազատ մուտք ունենան դեպի սերմը:

Այդ նպատակի համար սերմերը 9—15 ժամ մշակում են կծու նատրիումի կամ կծու կալիումի 10% լուծույթի մեջ: Մշակելու ժամանակ անհրաժեշտ է պարբերաբար հետևել (սերմերը էտոցով կտրատելու միջոցով), որպեսզի արկալիական լուծույթները սերմի մեջ չանցնեն: Կծու նատրիումի կամ կծու կալիումի լուծույթը կորիզի կեղևով անցնելու դեպքում սերմի թաղանթը ավելի մուգ գույն է ստանում:

Արկալիական լուծույթում մշակելուց հետո կորիզները լվանում են ջրի մեջ:

Որպեսզի օդը լավագույն կերպով մուտք գործի դեպի սերմը, կարելի է կորիզի կտուցը կտրել սեկատորով կամ հատուկ աքցանով:

Շլուճն արագացնելու համար կիրառում են նաև ստրալի-

ֆիկացիան: Այս նպատակով արկղներում սերմերը շերտադրում են ավազի հետ ու ձմռանը 1—2 ամիս թողնում բացօթյա:

Ձիթենու սերմերի մշակման այս բոլոր եղանակները որոշ էֆեկտ տալիս են ծլումն արագացնելու համար, բայց լայն կիրառում չունեն, որովհետև նրանց տեխնիկան բավարար չափով մշակված չէ:

Ամենից ավելի պարզ ու էֆեկտավոր, թեպետ և մի փոքր երկարատև, մեթոդ է սերմերի մշակման, այսպես կոչված, բիոլոգիական մեթոդը, որը մշակված է Բագմամյա անկիների Ադրբեջանական ինստիտուտի կողմից (Քրամով Ն. Ս.):

Հաջորդ տարվա գարնանը պիկիրովկայի պիտանի, լավ զարգացած ծիրեր ստանալու և մինչև ձմռան ցրտերի սկսվելը մասսայական հավասարաչափ ծիրեր ստանալու համար անհրաժեշտ է սերմերի մշակմանը ձեռնամուխ լինել փետրվար—մարտ ամիսներին:

Նախադրանքային մշակման տեխնիկան հետևյալն է:

Ձիթենու սերմերը 24—36 ժամով թրջոց են դնում 20—25° ջերմության ունեցող ջրում: Դրանից հետո թաց սերմերը 20—25սմ շերտերով լցնում են արկղների մեջ: Վերևի շերտերը չորանալուց պաշտպանելու համար սերմերը ծածկում են խսիրով, ճիւղավով (ուշ թաց): Կորիզներով արկղները տեղավորում են կիսամութ հով սենյակում, սրտեղ ջերմությունը լինելու է 15°—18°-ի սահմաններում: Մշակման ամբողջ ժամանակաշրջանում (որը տևում է 30—60 օր), ամեն օր, մեկ կամ երկու անգամ հատուկ թիակներով կամ ձեռքերով խառնում են ու չափավոր խոնավություն պահպանում: Մանր անցքեր ունեցող ցնցուղով ժամանակ առ ժամանակ ջուր են ցողում սերմերի վրա: Ոչ մի դեպքում չի չարելի թույլ տալ, որ չափից ավելի խոնավություն լինի, ինչպես և չի կարելի թույլ տալ, որ կորիզները չորանան:

Երբ պրոցեսը նորմալ է ընթանում, մշակելու սկզբից 10—15 օր անց կորիզների մակերեսին երևան է գալիս սոսնձանյութ, որը մշակման պրոցեսում աստիճանաբար պակասում է, իսկ հետո բոլորովին անհետանում: Սա նշան է, որ սերմերը պատրաստ են ցանելու համար: Մշակման պրոցեսում ջերմաստիճանի ու խոնավության աղդեցություն տակ ծակոտիներն ու ծածկորդիկները փակող նյութերը քայքայվում են, որի հետևանքով օդն ու խոնավությունը բաց ծակոտիներով հեշտությամբ

են անցնում կորիզի ներսը, սերմն արթնանում է, ցանկուց հետո զգալիորեն ավելի արագ է ծլում՝ սովորաբար 2—2,5 ամիս անց:

Ձիթենու կորիզների ծլունակութունը սովորաբար 30—40 տոկոսից չի անցնում:

Վերը նկարագրված եղանակով պատրաստված սերմերը ցանում են ցանալիս արկղներում, սառը ջերմոցներում կամ մարգերում, նայած թե երբ է սկսվում և երբ է վերջանում մշակումը:

Սերմնարույսերի նսրմալ զարգացման համար սերմերի ցանքի հողը (արկղներում ու ջերմոցներում) պետք է լինի բավական թեթև ու սննդարար ($\frac{1}{3}$ մանր սևահող կամ անտառային հող, $\frac{1}{3}$ կոմպոստային և $\frac{1}{3}$ ավազ): Վերևի շերտը 1—2 սմ հաստությամբ ավազ են լցնում: Սերմերը ցանում են 2,5—3,5 սմ խորությամբ, շաղացան, մեկ ստանդարտ արկղում 300—400 գրամի հաշվով:

Մինչև ծիլերի երևան գալը ցանված արկղներն ու ջերմոցները պահում են ստվերարկված պայմաններում ու չափավոր ջրում են:

Գրունտում ցանկու գեպքում ընտրում են հարթ, պաշտպանված, թեթև կավախառն հողով, լավ պարարտացված հողամաս: Հողը նախապես մշակում են 25—30 սմ խորությամբ, մանրացնում են մինչև մանրագլձավոր վիճակը, պարարտացնում լավ քայքայված գոմաղբով կամ կոմպոստով: Մարգերը տեղավորում են դուգահեռ, ջերմոցների տիպով (արևելքից արևմուտք), մարգերը շինում են անպայման խոր ընկած, եղբերին 25—30 սմ բարձրությամբ թմբիկներով՝ ձմռանը նրանց վրա ջերմոցի շրջանակները դնելու համար: Մարգերի լայնությունը լինելու է 1,5 մետր: Ցանքի նորման՝ 1—1,5 կգ սերմ 1 քառ. մետրին:

Մինչև ծիլերի երևան գալը մարգերն արհեստական կերպով ստվերակում են, զգուշությամբ (որպեսզի սերմերը չմերկանան) հեռացնում մոլախոտերը և չափավոր ջրում:

Ծիլերի մասսայական երևան գալուց հետո, եղանակի ամրող շոգ ժամանակաշրջանում ցրված լույս ապահովելու համար թեթև ստվերակում են: Աշնանը (հոկտեմբերին) և զով օրերին ստվերակումը բոլորովին վերացնում են:

Ձմռանը սերմնարույսերով արկղները տեղափոխում են ջեր-

մատուն կամ ջերմոց և պահում 15-ից 18° ջերմության ու չափավոր խոնավության պայմաններում:

Գրունտում և ջերմատներում եղած ցանքերը ձմռանը ծածկում են ապակեպատ ջերմոցային շրջանակներով: Սառնամանիքների ժամանակ ջերմոցային շրջանակները ծածկում են խոիրով: Արևոտ օրերին շրջանակները վերցնում կամ բացում են:

Երբ սկսվում են զարնան կայուն, արևոտ տաք օրերը, սերմնարույսերը այլովիուց պաշտպանելու համար շրջանակների տակիցներն սպիտակացնում են: Ծիլերով արկղները տեղափոխում են ջերմոտուն:

Սերմնարույսերը մինչև ջերմատներից, մարգերից կամ ցանալիս ակղներից զրուճա տեղափոխելը (տաք կլիմա ունեցող շրջաններում՝ վարժարան տեղափոխելը), աստիճանաբար վարժեցնում են արևին, սկզբում մի փոքր բանալով շրջանակները, հետագայում վերցնելով առավոտյան ժամերին. իսկ հետո, տեղափոխելուց երկու շաբաթ առաջ բոլորովին հեռացնում են:

Սերմնարույսերը սածիլելու—տնկարան տեղափոխելու լավագույն ժամանակը համարվում է ուլբիլ—մայիս ամիսները, հենց որ հողը տաքանում է և վերանում է թեթև սառնամանիքների վտանգը:

Սածիլելուց առաջ մարգերի հողը լավ խոնավացնում են: Պիկիլովկա անելիս սերմնարույսերի արմատիկների երկար ծայրերը կտրում են: Սածիլելուց հետո ջրում են և առաջին օրերը սովե-րակում են: Սերմնարույսերի արմատակալիւց հետո սովե-րակումը վերացնում են:

Տեղափոխված սերմնարույսերի խնամքը սիստեմատիկ ջրելը, մոլախոտերը հեռացնելը և հողի փրկեցնելն է:

Հաջորդ տարվա գարնանը սերմնարույսերը մարգերից տեղափոխում են վարժարան, որի համար ընտրում են ցուրտ քամիներից պաշտպանված տեղ: Եթե բնական պաշտպանութուն չկա, արագ աճող ծառերից կամ թփերից ստեղծում են արհեստական հողմապաշտպան շերտ կամ սարքում են պաշտպանական կառուցվածքներ (վանդակապատեր, վանանակներ և այլն):

Վարժարանին հատկացրած հողամասը խնամքով մշակում են՝ աշնանը հերկում են 40—50 սմ խորությամբ, իսկ գարնանը կրկնահերկ անում 20—25 սմ, միաժամանակ տալիս են օրգանական (գոմաղբ, կոմպոստ՝ հեկտարին 35—40 տոննայի հաշ-

վով) և հանքային (սուպեր-ֆոսֆատ՝ հեկտարին 150—200 կգ) պարարտանյութեր:

Ձիթենու սերմնարույսերը տեղափոխում են, ըստ հնարավորության, ոչ մեծ հողազոյձով, որն ապահովում է նրա լավ կաշիլը: Տարածութունը մարզերի միջև պետք է լինի 90—100 մմ, իսկ շարքերում՝ 40—60 մմ:

Բույսերը հանում և տեղափոխում են զարնանը, կայուն տաք եղանակ հաստատվելուց հետո, երբ վերանում է թեթև սառնամանիքների վտանգը: Տնկելուց առաջ նորոգում են արմատային սիստեմը՝ կտրում են շատ երկար արմատները: Տեղափոխվող սերմնարույսերի արմատային սիստեմը 15—18 սմ-ից կարճ չպետք է լինի:

Տնկում են խոնավ հողում և մի քիչ ավելի բարձր, քան նրանք նստած էին մինչ այդ, այն հաշվով, որպեսզի հողի նըստելուց հետո արմատային վզիկը հավասար լինի գետնի մակերեսին:

Սերմնարույսերի խնամքը վարժարանում տնկելուց հետո և մինչև նրանց աչքապատվաստումը՝ հողը փխրուն ու մուգ-խոտերից ազատ վիճակում պահելը և սիստեմիկաբար ջրելն է: Օգոստոսի վերջերից սկսած ջրելը խիստ պակասեցնում են, իսկ հետո բոլորովին դադարեցնում, որպեսզի զրանով դողալից են աշնանային բուռն աճը և ասպնովեն բնավայտի նորմալ հասունացումը:

Ձմռան պեմ բույսերի բուկը լցնում են մինչև 15—25 սմ բարձրությամբ՝ ջերմաստիճանի հնարավոր խիստ անկումներից բույսերը պաշտպանելու համար:

Հողի մուլչացումը (որի համար գործադրվում է գոմաղը, մանր փխրուն հող, ծառի ճյուղեր, թափված տերևներ և այլն) 2—3 անգամ կարող է կրճատել ջրելու պահանջը:

Ձիթենու վայրակների ազնվացումը (աչքապատվաստը) կատարում են հաջորդ տարվա զարնանը, երբ տնկիների բնի հաստությունը արմատային վզիկի վրա հասնում է 7—10 մմ, իսկ տունկի բարձրությունը՝ 60—70 սմ: Աչքապատվաստը կատարում են ապրիլի երկրորդ կեսին կամ մայիսին, երբ սկսվում է հյութաշարժումը: Վայրակի բուռն, մինչև 20—25 սմ բարձրությունը նախապես մաքրում են կոլքերի փոքրիկ ճյուղերից ու տերևներից: Արմատային վզիկի մոտ անում են կեղևի T-աձև կտրվածք: Կտրվածքի կեղևն անջատում են բնափայտից ու

պատվաստացուի աչքը մտցնում կեղևի տակ: Վերքը չորս կողմից պինդ կապում են ճիւղավով կամ ուսփայտով ազատ թողնելով միայն աչքը տերևի կոթունի հետ:

Եթե աչքապատվաստման պահին տնկարանի հողը չոր է, որի հետևանքով կեղևը վատ է անջատվում, անհրաժեշտ է աչքապատվաստից 4—5 օր առաջ լավ ջրել:

Աչքապատվաստման համար աչքեր վերցնում են նորմալ զարգացած միամյա ընձյուղներից: Բողբոջները (աչքերը) պետք է լինեն լավ զարգացած, հիմքի մոտ պարզ նկատելի թմբկով: Աչքերը կտրում են բնավայտի բարակ շերտի հետ: Կտրոնները կտրում են (պատվաստված աչքեր ստանալու համար) ըստ հնարավորության աչքապատվաստումից անմիջապես առաջ, իսկ եթե նրանք ավելի վաղ են պատվաստված, պահում են խոնավ ավաղի մեջ, հով սենյակում:

Պատվաստված բույսի հետագա խնամքը նույնն է, ինչ ընդունված է ընդհանուր այգեգործության մեջ:

Աչքապատվաստման փոխարեն երբեմն կիրառում են պատվաստ ամառային կտրոններով՝ կեղևի տակ (3—4 բողբոջով): Վերջիններս մի փոքր ավելի լավ են կաշում, քան աչքերը:

10—15 օրից հետո ստուգում են՝ կպել են արդյոք աչքերը: Կպած աչքերի կոթունները, դիպելիս, հեռաթյամբ թափվում են: Չընտած աչքապատվաստների տերևների կոթունները վահանակի վրա չորանում են ու շատ պինդ մնում, իսկ աչքը թխանում է: Այն վայրակները, որոնց աչքապատվաստումը չի հաջողվել, նորից պետք է ազնվացնել նույն սորտերի աչքերով: Կպած աչքերի կապերը պարզեցրած թուլացնում են, իսկ հետո բոլորովին հանում: Կպած աչքերով բույսը պատվաստակալները 10—15 սմ բարձրության վրա բուծակ են կտրում:

Աչքերից զարգացած ընձյուղները 8—12 սմ-ի հասնելուց հետո կապում են բութակներին, որպեսզի հետագա աճի ժամանակ նրանց ուղղաձիգ գիրք արվի: 3—4 շաբաթ անց գրվում է երկրորդ կապը, առաջինից մի քիչ ավելի բարձր: Ընձյուղի փայտանալուց հետո, երբ վերանում է նրա ծավալում կամ քամիներից կտրվելու վտանգը, որ սովորաբար լինում է հուլիս-օգոստոս ամիսներին, ազգեգործական սուր գանակով հենց հիմքի մոտ կտրում են բութակները, իսկ վերքերին յուղային ներկ են քսում:

Վեգետացիոն ժամանակաշրջանում ադնիվ ընձյուղի մաս երևան եկած բոլոր կողքային ճյուղերի ծայրերը կտրում են:

Գարնանն ու ամռանը պատվաստաճյուղերի խնամքը, հողը փխրեցնելը, հողամասը մոլախոտերից մաքրելը, սիստեմատիկարար ջրելը և վայրակային ընձյուղները սննչացնելն է: Օգոստոսի վերջերից ջուրը պակասեցվում է, իսկ հետո ջրելը բոլորովին դադարեցվում է՝ ադնիվացած ընձյուղի բնափայտի հասունացման համար նորմալ պայմաններ ստեղծելու նպատակով:

Ջերմատոժանի հնարավոր խիստ անկուսման հետևանքով առաջացող ֆլասվածքներից խուսափելու համար պատվաստած բույսերի բուկը աշնանը լցնում են հողի մակերեսից 20—25 սմ բարձրությամբ վրա: Բուկ տալու համար օգտագործում են կավախառն կամ ավաղալիառն թեթև հող:

Գարնանը չկպած աչքապատվաստները և թույլ զարգանալու պատճառով չադնվացած սերմնաբույսերը ամռանը (օգոստոսի կեսից մինչև սեպտեմբերի կեսը) պատվաստվում են քնած աչքերով: Ի տարբերություն գարնանային աչքապատվաստումից, տվյալ դեպքում վայրակը չի կտրվում բուծակ պահելու համար, որովհետև դա կարող է առաջացնել աչքի վաղաժամ աճ և նրանից ուժած ընձյուղը, դեռ չփայտացած, կարող է ոչնչանալ ցուրտ ձմռանը: Ձմեռվա բուկ տալուց առաջ կատարում են բոնած աչքերի հաշվառում:

Հաջորդ տարվա գարնանը (պատվաստելուց հետո երկրորդ տարին), երբ վերանում է սառնամանիքների վտանգը, դաշնանային և ամառային աչքապատվաստները բացում են: Մինչև հյուսիսային շրջանում սկսվելը, նախորդ տարվա ադնիվ ընձյուղի վրա ծերատված բոլոր կողային ճյուղերը հեռացնում են: Բերած ամառային աչքապատվաստած բույսերը կտրում են (10—12 սմ), թողնելով բուծակները: Բուծակի վրայի կողային ընձյուղները հեռացնում են: Եթե հողը չոր է, ջրում են:

Չկպած աչքերով պատվաստակալները պատվաստում են ճյուղապատվաստման եղանակով (պարզ-թամբով) կամ կեղևի տակ պատվաստելով: Պատվաստման համար վերցնում են 3—4 աչքերով միամյա-երկամյա լավ զարգացած ամառային կտրոններ: Պատվաստակալի բունը, տրամադրվելից 10—15 սմ բարձրության վրա կտրում են հորիզոնական ձևով: Պատվաստակալի կեղևը լայնակի կտրում են 2—3 սմ երկ. լուծյամբ, կեղևի իրարից հեռացրած կեսերի մեջ դնում մի կողմից սեպաձև կտրը-

ված ելուստով կտրանը: Պատվաստը չորս կողմից պինդ կապում են ճիլոպով կամ ռաֆիայով ու ծածկում ազդեցործական կուպ-րով: Կեղևի տակ արված պատվաստների մինչև 85—90%՝ բերում է:

Պատվաստը կատարվում է գարնանային հյուսիսային կողմից (ապրիլի երկրորդ կեսին, մայիսի սկզբին):

Ձիթենու ադնիվացման թվարկված բոլոր եղանակներից առավել արդյունավետ է պետք տալ ամող աչքով գարնանային աչքապատվաստումներին:

Տնկարանի խնամքը պատվաստման երկրորդ տարում նույնն է, ինչ որ նախորդում (փխրեցնել, ջրել, մոլախոտերը հեռացնել և ձմռան համար պատվաստաճյուղերի բուկը լցնել):

Պատվաստացուցի վրա երևան եկած բոլոր շիվերը (ճյուղավորումները) 60—80 սմ բարձրության վրա ծերատվում են: Ձիթենու պսակը հիմնադրվում է փոփոխված լիգերային սիստեմով (առանց յարուսների) 60—80 սմ բարձրության, իսկ կախված ճյուղերով սորտերին՝ 100 սմ բարձրության վրա: Նայած սորտին ու աճման պայմաններին, ձիթենին կարելի է աճեցնել կարճ-բնային կամ թփային ձևով: Առաջին դեպքում պսակը հիմնադրվում է 30 սմ բարձրության վրա, երկրորդում՝ 10 սմ բարձրության վրա, առաջին կարգի 3—4 ճյուղերից ստեղծվում է կմախքային հիմքը, այնուհետև համապատասխան կտրումների և ծերատումների միջոցով ստեղծվում են երկրորդ, երրորդ կարգի ճյուղեր:

Հաջորդ տարում (պատվաստների կյանքի երրորդ տարում), երբ զարուն սկսվում է և վերանում է սառնամանիքների վտանգը, աչքապատվաստները բացում են մարտին—սուրբիլին, մաքրում և էտում են պսակը, ինչպես նաև կտրում են նախորդ տարում ծերատված ճյուղավորումները մինչև այն բարձրությունը, որտեղ սկսվում է պսակի հիմնադրումը, ամբողջ վեգետացիոն ժամանակաշրջանում ճյուղերի զարգացումը պսակում կարգավորվում է ծերատվելու միջոցով: Պատվաստաճյուղերի խնամքը հիմնականում նույնն է, ինչ և նախորդ տարիներին:

Պատշաճ խնամքի դեպքում երկու տարեկան պատվաստացուներն այնքան լավ են զարգանում, որ պիտանի են դառնում մշտական տեղը փոխադրելու համար: Այս դեպքում վերանում է պատվաստացուները մի տարի ևս տնկարան-վարժարանում պահելու անհրաժեշտությունը:

Ստանդարտ չափի չհասած պատվաստացուները [ստանդարտ են համարվում այն տնկիները, որոնց բնի տրամագիծը արմատավզիկի մոտ հավասար է 1,5—2,5 սմ, բնի (շտամբի) բարձրությունը՝ 60—100 սմ, արմատային սխտեմի երկարությունը՝ 30—35 սմ] գարնանը, պսակը մաքրելուց և էտելուց հետո հանվում են մշտական տեղ փոխադրելու համար:

Տնկիների արմատները, մանավանդ կողքայիններն ու մանրերը, պետք է լավ դարգացած լինեն (ստանդարտ չափի չհասած աչքապատվաստները մի տարի ևս թողնվում են տնկարանում լրիվ աճելու համար):

Տնկելու ամենաբարենպաստ ժամանակը համարվում է ապրիլի կեսից մինչև մայիսի կեսը: Տեղափոխելու ժամանակ արմատի հողագուղձը ըստ հնարավորություն պետք է պահել (որպեսզի ցրվի չգա, փաթաթում են ձիլոպով):

Եթե հողագուղձով տեղափոխելու հնարավորություն չկա, այս դեպքում պսակն ուղիղ շտապ են էտում և բոլոր տերևները հեռացվում են:

Այսպիսով, ձիթենու սերմերից տնկիներ աճեցնելու ամբողջ պրոցեսը, հետագա աղնվացման հետ միասին, տևում է 4-ից մինչև 5 տարի:

ՏԵՂԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՁԻԹԵՆՈՒ ՏՆԿԱՐԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԵՎ ԱՅՅՈՒ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒՄԸ

Հողամասի ընտրությունը. — Ձիթենու տնկարկների համար հատկացվում են հարթ հողամասեր, ինչպես և 35°-ից ոչ բարձր թեքություն ունեցող սաբալանյակ: 12—35° թեք լանջերում ձիթենիները տնկվում են 4—5 մետրից ոչ պակաս լայնություն ունեցող հատուկ սարքված դարավանդներում (տերրասներում): Եթե ձիթենուն հատկացվող հողամասերը բնական պաշտպանություն չունեն ցուրտ կամ չոր քամիներից, ապա մինչև հիմնական կուլտուրան տնկելը հարկավոր է հողմապաշտպան շերտեր ստեղծել տեղական արագ աճող տեսակներից: Հողմապաշտպան շերտը պետք է ունենա ստնվազն 5—7 շարք: Հողմապաշտպան շերտերը պետք է լինեն բարձր, հաստատուն և ամուր:

Ձիթենին յուրահատուկ պահանջներ ունի հողային պայմանների նկատմամբ: Ձիթենու համար լավագույնը հանդիսանում են խոր կավա-ավաղային, կրի զգալի պարունակությամբ,

ինչպես նաև մանր խճավոր հերձաքարային, կրով հարուստ ու լավ տաքացող հողերը:

Ձիթենու համար պիտանի չեն ծանր կավային, սակավ թափանցիկ ենթաշերտով, դանդաղ տաքացող, երկարատև կանգ առնող ջրերով, սառերեկրյա ջրերին մոտիկ, ինչպես նաև խոնավություն պահելու անընդունակ խիստ ավազոտ հողերը:

Ձիթենու համար տեղամաս ընտրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն բարձր պահանջները, որ առաջադրում է այդ կուլտուրան ջերմային ռեժիմի նկատմամբ: Ձի կարելի է ձիթենու տնկարկների համար այնպիսի հողամասեր հատկացնել, որտեղ ձմռանը կարող է կանգ առնել սառը օդը: Այս տեսակետից նախապատվությունը պետք է տալ հարթ տեղերին, սարահարթերին ու լանջերին, ինչպես նաև բաց ելքերով լայն հովիտներին:

Հողի նախապատրաստումը և հողամասի բաժանումը. — Ձիթենու տնկարկների համար հողի մշակման լավագույն եղանակը համարվում է 50—75 սմ խորություն համատարած պլանտաժը: Ձնայած հողի նախապատրաստման աշխատանքի թանկությանը, այնուամենայնիվ նա լիովին արդարացնում է իրեն, հաշվի առնելով ձիթենու երկարակեցությունն ու այս կուլտուրայի բարձր արժեքը:

Ձիթենուն հատկացրած հողերի ֆիզիկական ու սննդարար հատկությունները բարելավելու համար պլանտաժ արված կամ խոր հերկած հողամասերը, մինչև հիմնական կուլտուրան տնկելը, 1—2 տարի զբաղեցնում են ընդեղենների ցանքերով:

Հարթ տեղերում և փոքր թեքություն ունեցող հողամասերում ամենից ավելի նպատակահարմար է քառակուսի բաժանումներ անել: Այս եղանակի առավելությունը մյուսների համեմատությամբ այն է, որ ծառերի այգիպիսի դասավորումը թույլ է տալիս մեքենայացված մշակում կատարել բոլոր ուղղություններով: Շախմատի ձևով դասավորելը թույլ է տալիս ավելի կանոնավոր դասավորել ծառերը, ապահովելով արմատների զարգացման և հողի կողմից սննդարար նյութերն օգտագործելու լավագույն պայմանները:

10—12° թեքություն ունեցող լանջերում կիրառվում է, այսպես կոչված, հորիզոնական ու ռեյեֆ բաժանումը:

Մասեր տնկելը. — Նայած հողա-կլիմայական պայմաններին, ձիթենիները տնկում են 6×6, 6×7 կամ 7×7 մետր հեռավոր-

բությամբ: Ղրիմում՝ հարթ տեղերում և հարուստ հողով թեթև լանջերում տնկում են 10×10 մետր հեռավորությամբ:

Տնկափոսերը փորում են 50×50 սմ չափով և ոչ ուշ, քան տնկելուց մեկ ամիս առաջ: Փորելու ժամանակ հողի վերին շերտը առանձին է դրվում և փոսը լցնելիս տեղավորվում է փոսի հատակին: Փոսերը լցնում են ծառերը տնկելուց 15 օր առաջ: Փոսը լցնելու հետ միաժամանակ պարարտանյութ է տրվում՝ գոմաղբ, կոմպոստ, լավ խառնելով հողի հետ:

Հողի գույքով տնկելը տնկում են գարնանը, մարտի վերջին, ապրիլի սկզբին: Տնկելուց հետո բույսերն անպայման ջրում են (մեկ բույսին 2—4 գույլ ջրի հաշվով): Ցանկալի է բնամերձ արմատները մուլչավորել (գոմաղբով, տերևներով, փուշենման չոր հողով և այլն), որը պաշտպանում է հողն արագ չորանալուց:

ՁԻԹԵՆՈՒ ԱՅԳՈՒ ԽՆԱՄՔԸ

Ձիթենու տնկարկների խնամքը հողը սիստեմատիկաբար փխրեցնելու, պարարտացնելու, ջրելու, մոլախոտերը ոչնչացնելու, ծառերը հրիստասարգացնելու, ֆեհաստուների և հիվանդությունների դեմ պայքարելու մեջ է:

Շաբաթմեջերը սև ցելի տակ պահելու դեպքում սմեն տարի գարնանը կամ աշնանը կատարվում է հողի հիմնական մշակումը 18—25 սմ խորությամբ: Ամառվա ընթացքում առնվազն 3—4 անգամ փխրեցնում են այգին: Համատարած խոր մշակումը և փխրեցումը կատարում են այն այգիներում, որոնք տեղավորված են հարթ հողամասերում և ոչ մեծ թեքություններում, որտեղ հողի ողողվելու վտանգը լուրջ է: Հատիթափ լանջերում մշակում են միայն մերձբնային մասերը:

Ապտղաբերող երիտասարդ ծառերի շաբաթմեջերը ոռոգաբար զբաղեցնում են արագ աճող որևէ կուլտուրայով (դեղձ, թուզ և այլն):

Նորմալ աճի և պտղաբերության համար գարնան-ամռան ամիսներին ձիթենու հասուն պտղատու ծառերը 3—4 անգամ ջրում են առաջինը՝ ծաղկելուց առաջ, մնացածները՝ հուլիսին, օգոստոսին և սեպտեմբերի սկզբին (սեպտեմբերին ջուր տալիս են այն շրջաններում, որտեղ աշունը երկարատև է): Ոռոգման հետ միաժամանակ անհրաժեշտ է լուրջ ուշադրություն դարձնել հողի մեջ խոնավություն պահպանելու վրա (խնամքի ագ-

րոտելնիկական միջոցների կիրառում՝ փխրեցում, մոլախոտերի ոչնչացում, հողի մուլչացում, ընդեղենների ցանք և այլն):

Այգիներն առանց սիստեմատիկորեն պարարտացնելու չի կարելի ձիթենու բարձր և կայուն բերք ստանալու հույս ունենալ:

Նայած հողի բերրությանը, հասուն պտղաբեր ծառին 2 տարին մեկ անգամ օրգանական պարարտանյութեր են տալիս (գոմաղբ, կոմպոստ), յուրաքանչյուր ծառին 50—70 կգ հաշվով: Պարարտանյութ տալու լավագույն ժամանակը համարվում է աշունը և ձմեռը:

Նկ 6. Ձիթապուղի այգի:

Օրգանականների հետ միաժամանակ տրվում են հանքային պարարտանյութեր (սուպերֆոսֆատ և կոլիական աղ), յուրաքանչյուր ծառին 250—300 գրամի հաշվով: Հեշտությամբ լուծվող աղերի ձևով ազոտական պարարտանյութեր տրվում են վեգետացիոն շրջանից անմիջապես առաջ (ապրիլին), յուրաքանչյուր ծառին 150—200 գրամի հաշվով: Ազոտական պարարտանյութեր երկրորդ անգամ տալիս են հուլիսին:

Մինչև սև թափելան հասակը ձիթենին էտում են սլակ գոյացնելու և ծառին ձի տալու նպատակով: Հետագա էտումը կատարում են հնարավոր բարձր բերք ստանալու համար:

Ձերենին, որպես կանոն, պտղաբերում է միամյա ընձյուղների վրա (անցյալ տարվա աճունի վրա)։ Մի քանի սորտերի (կորեջիոլո, դալմատինա) խիստ աճած ընձյուղները ծաղկավիթթումը յուսններ են տալիս նաև ընթացիկ տարվա աճունի վրա։

Գտրելյիս հեռացնում են պողաբերելուց զազարած թույլ ընձյուղները, թույլ, կարճացած ընձյուղները, որոնք սովորաբար արատ ունեցող վարսանդավոր ծաղիկների տվելի մեծ տոկոսն Խալիս (նորմալ երկար ընձյուղների համեմատությամբ). այդ ընձյուղները հեռացնում են, որպեսզի նրանց փոխարեն գոյանան նորմալ, ուժեղ աճած, տվելի շատ սերմավառներ տալու ընդունակ ընձյուղներ: Դրա հետ միաժամանակ կարճացնում են պսակի հավասարակշռությունը խախտող երկար ճյուղերը, ինչպես և չոր ճյուղերը, անսաղմ, հոռացած ընձյուղները. դեպի սլասկի ներսը աճած ճյուղերը բոլորովին հեռացնում կամ կարճացնում են: Ծառերի այդ էությունները կատարում են ամեն տարի զարնանի կամ աշնանը:

Անը գրեթե բոլորովին դադարած ծեր ծառերը երիտասարդացնում են կամ, այսպես կոչված, հիմնական կմախքային ճյուղերը կարճ կտրում են նրանց ամբողջ երկարության $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ -ի չափով: Զյուդի մնացած մասի վրա և կտրվածքի տեղի մոտ պահում են 4—5 ընձյուղ: Երիտասարդացումը կատարում են այն ժամանակ միայն, երբ ուրիշ միջոցներով (պարարտացում, ոռոգում, մշակում) սննհար է ծառի աճ և պտղաբերությունն առաջացնել: Այս օպերացիան կատարվում է պարբերաբար, 15—20 տարին մեկ անգամ: Երիտասարդացման հետ միաժամանակ, ծառին տալիս են օրգանական ու հանքային պարարտանյութեր և հոգր նորից փորում են:

Ներիտասարդացնելու և պսակը կտրելու ժամանակ կտրվածքների տեղերին այդեղործական կուպր են քսում:

Երիտասարդացնելուց հետո մոտակա տարիների ընթաց-
քում ծառի վրա գոյսնում են մեծ քանակությամբ ընձյուղներ,
Նրանց մեծ մասը հեռացնում են, թողնելով միայն մի քանիսը,
այդ թվում երկու—երեք հատ՝ կտրվածքի մոտո Այդ ըն-
ձյուղներից մեկը պետք է ծառայի որպես շարունակությամբ
ընձյուղ:

Նայած օգտագործման բնույթին, սորտին ու մշակման շըրժանին, պտուղները հավաքում են օգոստոսից մինչև դեկտեմբերն ընկած ժամանակաշրջանում, կանաչ կոնոբրվացման (պիկուլիններ պարարտելու) համար պտուղները քաղում են կանաչ վիճակում, այսինքն՝ մինչև պտուղների գոնավորումը, մոտավորապես օգոստոսից մինչև հոկտեմբեր:

Այդ դրած ձեթապտուղ պատրաստելը բավական նուրբ գործ է։ Ուղղակի ծառից քաղած պտուղները դառն են, ուստի և չեն ուտվում։

Պիկուլիններ պատրաստելու համար պտուղները հավաքելուց հետո պահում են կծու կալիումի կամ նատրիումի թույլ լուծույթում ($1,75-2,25\%$), որից հետո բազմիցս լվանում են մաքուր ջրով։ Լվացած պտուղները լցնում են կերակրի աղի 10% լուծույթի մեջ։ Մշակումը շարունակվում է այնքան, որ պտուղները մինչև կորիզները լիովին տոգորվեն լուծույթով։ Ջպեռ է թողնել, որ պտուղները մզանան, դրա համար ալկալիական կամ աղի լուծույթներում պահելիս, մանավանդ լվանալիս, չպեռ է թույլ տալ, որ պտուղները շփվեն օդի հետ։ Օգտւմ պտուղները շուտ են թթվում ու մզանում։

Կանաչ պտուղների խմորման համար լավագույն ջերմոթ-
թյունը համարվում է 30—35°, տեղոթթյունը՝ 3—4 ամիս:

Սովորական ձևով աղ դնելու համար պտուղները քաղցում են լրիվ հասունացման ստադիայում, երբ նրանք դառնում են տվյալ սորտի համար տիպիկ սև կամ մուգ-մանուշակապուն, որը շրթմի պայմաններում լինում է հոկտեմբերի վերջից մինչև դեկտեմբեր:

Մինչև աղ դնելը պտուղները 2—3 շաբաթ պահում են հով, չոր ու լավ օդավորվող շենքում, պտուղները փռում են 3—4 սմ շերտով, ամեն օր խառնում, որպեսզի վերացնեն բորբոս երևան դալու հնարավորությունը: Այս պայմաններում նրանք գրեթե բոլորովին կորցնում են իրենց յուրահատուկ դառն համր: Դրանից հետո պտուղները աղ են դնում չոր եղանակով (աղի քաշը կազմում է պտուղների քաշի 10—12⁰/₁₀₀): Թաց եղանակով աղ դնելու դեպքում այդպիսին կատարվում է ըստ Բոմեի, 8—10⁰ կոնցենտրացիա ունեցող աղային լուծույթում:

Այս եղանակով աղ դնելիս դառնահամ մուգ հյութ (մըզ-վածք) է գոյանում: Վերջինս մեկ ամսվա ընթացքում 3—4 անգամ թափում են: Մեկ ու կես ամսից հետո պտուղները բոլորովին կորցնում են դառնությունը և պիտանի դառնում ուտելու համար:

Երկար ժամանակ պահելու անհրաժեշտություն դեպքում աղի պտուղները թաթախում են Պրովանսի յուղով:

Պրովանսի (ձիթապտղի) յուղ ստանալու համար օգտագործվում են հատուկ պտուղները: Դրիմի լավագույն սորտերի պտղամսում պարունակվում է մինչև 35% յուղ, բայց պտուղներից լրիվ չափով յուղ ստանալ հաջողվում է միայն էքստրակցի-ման պայմաններում. մամլելիս ստացվում է 15—18%-ից ոչ ավելի: Յուղ ստանալու համար ավելի լավ է օգտագործել մանրապտուղ սորտերը: Դրիմի պայմանների համար հանձնարարված սորտերից այդ նպատակի համար լավագույնը հանդիսա-նում է Կարեջիկո սորտը:

ԶԻԹԵՆՈՒ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԸ ԵՎ ՊԱՅԳԱՐԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ՆՐԱՆՑ ԴԵՄ

Ամենամեծ փասը ձիթենուն հաոցնում է նրա ցեցը: Սրա թրթուրը փնսսում է տերևները, կոկոնները (որոնք մասսայորեն թափվում են), ծաղիկներն ու պտուղները: Տարվա ընթացքում ցեցը տալիս է երեք սերունդ՝ աշնանային-ձմեռային, գարնա-նային և ամառային: Թրթուրը ձմեռում է տերևի ներսում: Գարնանը, երբ սկսվում են տաք օրերը (ապրիլին), նա դուրս է դալիս տերևներից և ավարտում իր զարգացումը: Տերևներից դուրս գալուց հետո սկսում է խժռել տերևի հյուսվածքը նրա ներքևի կողմից:

Հենց որ առաջին թրթուրները նկատվում են, անմիջապես սրսկում են փարիզյան կանաչի և կրի լուծույթով (1 լիտր ջրին 2—3 գրամ փարիզյան կանաչ և 4—6 գրամ կիր), կարելի է ավելացնել նաև նիկոտին-սուլֆատ: Երկրորդ սրսկումը կատա-րում են նույն լուծույթով, առաջին սրսկումից 5—6 օր անց:

Նույնպիսի արդյունք ստալիս է մկնդեղաթթվային նատրի-ումը, որը զուրծաղբվում է մեկ լիտր ջրին 1,2—1,5 գրամի հաշ-վով, կրի կրկնակի քանակով:

Երկրորդ սերնդի թրթուրները զարգանում են ծաղիկների

հաշվին, իսկ երրորդինը՝ սերմերի ու պտուղների: Այդ ժամա-նակաշրջանում թրթուրները բաց կյանք են վարում:

Տրիխոգրամաները առաջին անգամ բաց են թողնում այն պահին, երբ առաջին սերնդի թիթեռնիկները մասսայորեն թռչ-նում են (որը տեղի է ունենում մոտավորապես մայիսի վեր-ջին): Յուրաքանչյուր ծառի վրա մի նվազում բաց են թողնում 4—5 հազար տրիխոգրամա: Տրիխոգրամաներով տուփիկները կախում են ծառի բոլոր կողմերից, պսակի առավել ստվերավոր-ված տեղերում:

Տրիխոգրաման երկրորդ անգամ բաց են թողնում ձիթենու ծաղիկելու վերջին (յուրաքանչյուր ծառին 5—6 հազար), երկրորդ սերնդի մասսայական թռիչքի պահին:

Ձիթենու ցեցի դեմ մղվող պայքարի պրոֆիլակտիկ միջոց-ներից հարկավոր է կիրառել հետևյալը՝ սիստեմատիկորեն ու խնամքով հավաքել և ոչնչացնել թափված պտուղները, տերև-ներն ու չոր ճյուղերը: Տնկելու համար ոչ մի դեպքում չի կա-րելի օգտագործել ձիթենու ցեցով վարակված տնկիներ:

Սև ծովի ափին պատահում է ձիթենու մի ուրիշ փնսսա-տու ևս՝ ձիթենու կոկցիդը: Սրա թրթուրներն ու էգերը փն-սսում են ճյուղերն ու տերևները:

Այս փնսսատվի դեմ պայքարի միջոցը կապտաթթվով ֆումիգացիա կատարելն է:

Բ ՈՎ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

	էջ
Հեղինակի կոչման	3
Ձեթենու ժողովրդա-անտեսական նշանակությունը	5
Ձեթենու համառոտ բուսաբանական բնութագիրը և բերրողիան	7
Ձեթենու կուլտուրան մինչև հոլոցիտն Թուսաստանում և ՍՍՌ-ում	10
Ձեթենու լավագույն սորտերը	12
Բազմացման եղանակները	17
ա) Յուրաքանչյուր տնկիների աճեցումը	17
բ) Տնկաբանի հոգամասի ընտրությունը	22
գ) Սերմնային և պատվաստված տնկիների աճեցումը	23
Տեղի ընտրությունը ձեթենու տնկաբերի համար և այդու հիմ- նադրումը	32
Ձեթենու աշուտ խնամքը	34
Պտուղների բերքահավաքը, նրանց պահումն ու վերամշակումը	37
Ձեթենու փաստառեսները և պայքարի մեջնցները նրանց դեմ	38

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի
 Խմբագրական-եղատարանչական տարբերի ուղղմամբ

Պատ. խմբագրի՝ Ա. Մ. ՎԵՐԻՇՅԱՆ
 Տեխ. խմբագրի՝ Մ. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ
 Սրբագրիչ՝ Մ. ՏՈՆՈՅԱՆ Կոնտրոլ սրբագրիչ՝ Ա. ԱՐՁԱՔԱՆՅԱՆ

ԳԱ ԽՀԽ № 49 ՎՅ 05547
 Հանձնված է արտադրության 26.VIII 1950 թ., ստորագրված է տպագրելու
 19/IX 1950 թ., տպագրական շվյ. մամուլ, մեկ մամուլում 38.400 տպանիշ,
 պատվեր 418, հրատ. 742, տիրաւ 2000.
 Հայկական ՍՍՌ ԳԱ տպարան, Երևան, Արավյան 124.